

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**  
**Південноукраїнський національний педагогічний**  
**університет імені К.Д. Ушинського**

Історико-філологічний факультет  
Кафедра всесвітньої історії та методики навчання

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ**  
до самостійної роботи здобувачів  
другого (магістерського) рівня вищої освіти  
спеціальності 014 Середня освіта (Історія)  
з навчальної дисципліни  
«**Актуальні проблеми джерелознавства та історіографії**  
**зарубіжних країн**»

Одеса, 2025

УДК 930+930.2

Методичні рекомендації до самостійної роботи здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 014 Середня освіта (Історія) з навчальної дисципліни «Актуальні проблеми джерелознавства та історіографії зарубіжних країн». Одеса: Ун-т Ушинського, 2025. 47 с.

Розробник - доктор філософських наук, професор,  
професор кафедри всесвітньої історії та методики навчання  
Окорокова Віра Вікторівна

*Друкується згідно з рішенням Вченої Ради  
Південноукраїнського національного педагогічного  
університету імені К. Д. Ушинського  
від 24 квітня 2025 року (протокол № 14)*

Рецензенти:

Листопад О. А. – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри дошкільної педагогіки ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського».

Грицюта О. О. – кандидат історичних наук, доцент кафедри археології, етнології та всесвітньої історії Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

## Зміст

|                                                                                                       |       |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------|
| Мета та завдання навчальної дисципліни .....                                                          | 5     |
| Структура навчальної дисципліни .....                                                                 | 8     |
| Мета, зміст та види самостійної роботи студента .....                                                 | 10    |
| Зміст та рекомендації до самостійної роботи за темами .....                                           | 13    |
| Змістовий модуль I. Теоретико-методологічні засади вивчення історичних джерел .....                   | 13-23 |
| Тема 1. Генеза теоретичних знань про історичне джерело .....                                          | 13    |
| Методичні рекомендації до теми 1. ....                                                                | 14    |
| Тема 2. Сучасні наукові підходи вивчення історичних джерел .....                                      | 16    |
| Методичні рекомендації до теми 2. ....                                                                | 16    |
| Тема 3. Історичне джерело в світлі сучасного розуміння теорії соціальної інформації .....             | 18    |
| Методичні рекомендації до теми 3. ....                                                                | 18    |
| Тема 4. Аналітична критика історичних джерел. ....                                                    | 20    |
| Методичні рекомендації до теми 4. ....                                                                | 20    |
| Тема 5. Ресурси мережі Інтернет як історичне джерело. ....                                            | 22    |
| Методичні рекомендації до теми 5. ....                                                                | 22    |
| Тести для самоконтролю знань (до змістового модулю I) .....                                           | 24    |
| Змістовий модуль II. Тенденції розвитку та концептуальні аспекти історіографії зарубіжних країн ..... | 28    |
| Тема 6. Природа історіографії та її місце у процесі історичного пізнання..                            | 28    |
| Методичні рекомендації до теми 6. ....                                                                | 28    |
| Тема 7. Основні тенденції розвитку зарубіжної історіографії кінця XX – початку XXI ст. ....           | 31    |
| Методичні рекомендації до теми 7. ....                                                                | 31    |
| Тема 8. Сучасна американська історіографія .....                                                      | 33    |

|                                                                                               |    |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------|----|
| Методичні рекомендації до теми 8. ....                                                        | 33 |
| Тема 9. Історіографія Сполученого королівства Великої Британії та<br>Північної Ірландії ..... | 35 |
| Методичні рекомендації до теми 9. ....                                                        | 35 |
| Тема 10. Сучасна французька історіографія .....                                               | 37 |
| Методичні рекомендації до теми 10. ....                                                       | 37 |
| Тема 11. Сучасна німецька історіографія .....                                                 | 38 |
| Методичні рекомендації до теми 11. ....                                                       | 38 |
| Тема 12. Італійська історіографія другої половини XX – першої чверті XXI<br>ст. ....          | 40 |
| Методичні рекомендації до теми 12. ....                                                       | 40 |
| Тести для самоконтролю знань (до змістового модулю II) .....                                  | 42 |
| Рекомендовані джерела інформації .....                                                        | 44 |

## МЕТА ТА ЗАВДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

**Мета навчальної дисципліни:** надати здобувачам уявлення про основні тенденції розвитку та актуальні проблеми джерелознавства та зарубіжної історіографії; познайомити студентів зі змістом ключових теоретико-методологічних дискусій у зарубіжній науці кінця XX – початку XXI ст.; удосконалити їх знання у сфері нових історіографічних методик; стимулювати розвиток у студентів навичок критичного аналізу та виваженої оцінки новітніх наукових підходів, формування власної позиції щодо найважливіших дискусійних питань.

Сформувати мотивацію щодо використання набутих знань у професійній діяльності.

**Передумови для вивчення дисципліни:** для вивчення навчальної дисципліни «Актуальні проблеми джерелознавства та історіографії зарубіжних країн» здобувачі мають опанувати знання з навчальних дисциплін: «Методологія та методика організації історичних досліджень», «Історична антропологія», «Наука в історії суспільства».

### **Очікувані програмні результати навчання:**

ПРН 5. Виявляти вміння вчитися й оволодівати сучасними знаннями, застосовувати їх у практичних ситуаціях, забезпечувати самоосвіту та саморозвиток, будувати траєкторію власного кар'єрного і професійного розвитку.

ПРН 10. Застосовувати наукову критику до аналізу поглядів дослідників минулого, робити власні узагальнення щодо теоретичного і методичного рівня наукових праць з історії.

ПРН 11. Знати і розуміти зміст основних напрямів і шкіл сучасної історичної науки, головних проблем у розвитку історіографії, основні аспекти теоретико-

методологічного дискурсу історичних досліджень у просторі конструювання минулого.

ПРН 14. Орієнтуватися в міжнародному політичному житті, геополітичній обстановці, аналізувати суспільні явища и узагальнювати політичний досвід.

### **Очікувані результати вивчення дисципліни**

#### **Знати:**

- Основні тенденції еволюції методик джерелознавства та світової історіографії країн Західної Європи та Америки;
- Історіографічні та джерелознавчі світові студії, їх пізнавальні здобутки;
- Закономірності розвитку наукових напрямків в сфері джерелознавства та історіографії в контексті світового розвитку наукових знань;
- Основні проблемні питання історіографічних досліджень наприкінці XX – початку XI ст.;
- Сучасні світові тенденції вивчення та критики джерел

#### **Уміти:**

- Аналізувати сучасні зарубіжні історіографічні роботи, вести пошукову роботу, а також здійснювати наукові і науково-педагогічні дослідження в галузі історії із використанням джерельної бази;
- Володіти навичками бібліографічного аналізу та прийомами роботи з різними базами історіографічних матеріалів, давати самостійний критичний та аргументований аналіз джерельних (документальних) матеріалів;
- Використовувати набуті знання в сфері джерелознавства та історіографії у практичній педагогічній та краєзнавчій роботі;
- Самостійно поповнювати свої знання новими надбаннями в сфері джерелознавчого та історіографічного аналізу.

**Унаслідок досягнення результатів навчання здобувачі вищої освіти в контексті змісту навчальної дисципліни мають опанувати такі компетентності:**

### **Загальні компетентності:**

ЗК 01. Здатність до пошуку, оброблення, аналізу та синтезу інформації з різних джерел, використовуючи цифрові освітні ресурси, інформаційні та комунікаційні технології у професійній діяльності.

ЗК 04. Здатність до генерування нових ідей (креативність), виявлення та розв'язання проблем, ініціативності та підприємливості.

ЗК 05. Здатність застосовувати набуті знання та кращі практики на засадах критичного мислення у професійній діяльності.

### **Спеціальні компетентності:**

СК 9. Знати закони наукового соціального і професійного мислення, володіння комплексним, інтеграційним, історичним, динамічним, ситуаційним, системним підходами до наукового аналізу, здатність практично послуговуватись методами історичного дослідження.

СК 10. Вміти визначати та застосовувати теоретичні поняття, положення, концепції для аналізу її пояснень історичних фактів, явищ, процесів, використовувати комплекс наукових дефініцій для вирішення науково-практичних завдань.

СК 12. Оволодіти, відтворювати, аналізувати та пояснювати основні історичні концепції, поняття, судження; здатність критично оцінювати результати освітньо-наукових та наукових досліджень, висувати гіпотези, вибудовувати моделі процесів і явищ української та всесвітньої історії.

СК 13. Виявляти знання та розуміння наукових історичних концепцій та методології дослідження історичного процесу у національному, європейському та світовому контекстах та вміти моделювати їх у зміст навчання відповідно до програмних результатів навчання.

**Міждисциплінарні зв'язки:** «Історія українських земель у геополітичному вимірі», «Методологія та методика організації історичних досліджень», «Історична антропологія», «Наука в історії суспільства».

### Структура навчальної дисципліни

| Назви змістових модулів і тем                                                       | Кількість годин |           |           |     |           |              |          |          |     |           |
|-------------------------------------------------------------------------------------|-----------------|-----------|-----------|-----|-----------|--------------|----------|----------|-----|-----------|
|                                                                                     | Денна форма     |           |           |     |           | Заочна форма |          |          |     |           |
|                                                                                     | усього          | л.        | п.        | інд | с.р.      | усього       | л.       | п.       | інд | с.р.      |
| 1                                                                                   | 2               | 3         | 4         | 5   | 6         | 2            | 3        | 4        | 5   | 6         |
| <b><i>Змістовий модуль 1.</i></b>                                                   |                 |           |           |     |           |              |          |          |     |           |
| <b><i>Теоретико-методологічні засади вивчення історичних джерел</i></b>             |                 |           |           |     |           |              |          |          |     |           |
| Тема 1. Генеза теоретичних знань про історичне джерело                              | 11              | 2         | 2         |     | 7         | 11           | 1        | 1        |     | 11        |
| Тема 2. Сучасні наукові підходи вивчення історичних джерел                          | 12              | 2         | 2         |     | 8         | 12           |          |          |     | 11        |
| Тема 3. Історичне джерело в світлі сучасного розуміння теорії соціальної інформації | 11              | 2         | 2         |     | 7         | 11           |          |          |     | 10        |
| Тема 4. Аналітична критика історичних джерел                                        | 12              | 2         | 2         |     | 8         | 12           |          |          |     | 12        |
| Тема 5. Ресурси мережі Інтернет як історичне джерело                                | 12              | 2         | 2         |     | 8         | 12           |          |          |     | 12        |
| <b>Разом за змістовим модулем 1</b>                                                 | <b>58</b>       | <b>10</b> | <b>10</b> |     | <b>38</b> | <b>58</b>    | <b>1</b> | <b>1</b> |     | <b>56</b> |

| <b>Змістовий модуль 2.</b><br><b>Тенденції розвитку та концептуальні аспекти історіографії зарубіжних країн</b> |            |           |           |           |           |            |          |          |           |            |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------|-----------|-----------|-----------|-----------|------------|----------|----------|-----------|------------|
| Тема 6. Природа історіографії та її місце у процесі історичного пізнання                                        | <b>11</b>  | 2         | 2         |           | 7         | <b>11</b>  | <b>1</b> | <b>1</b> |           | 11         |
| Тема 7. Основні тенденції розвитку зарубіжної історіографії кінця XX – початку XXI ст.                          | <b>14</b>  | 2         | 4         |           | 8         | <b>14</b>  |          |          |           | 13         |
| Тема 8. Сучасна американська історіографія                                                                      | <b>12</b>  | 2         | 2         |           | 8         | <b>12</b>  |          |          |           | 11         |
| Тема 9. Історіографія Сполученого королівства Великої Британії та Північної Ірландії                            | <b>12</b>  | 2         | 2         |           | 8         | <b>12</b>  |          |          |           | 12         |
| Тема 10. Сучасна французька історіографія                                                                       | <b>11</b>  | 2         | 2         |           | 7         | <b>11</b>  |          |          |           | 11         |
| Тема 11. Сучасна німецька історіографія                                                                         | <b>11</b>  | 2         | 2         |           | 7         | <b>11</b>  |          |          |           | 11         |
| Тема 12. Італійська історіографія другої половини XX – першої чверті XXI ст.                                    | <b>11</b>  | 2         | 2         |           | 7         | <b>11</b>  |          |          |           | 11         |
| <b>Разом за змістовим модулем 2</b>                                                                             | <b>82</b>  | <b>14</b> | <b>16</b> |           | <b>52</b> | <b>82</b>  | <b>2</b> | <b>2</b> |           | <b>80</b>  |
| ІНДЗ                                                                                                            | <b>10</b>  |           |           | 10        |           | <b>10</b>  |          |          | 10        |            |
| Всього годин                                                                                                    | <b>150</b> | <b>24</b> | <b>26</b> | <b>10</b> | <b>90</b> | <b>150</b> | <b>2</b> | <b>2</b> | <b>10</b> | <b>136</b> |

## **МЕТА, ЗМІСТ ТА ВИДИ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТА**

Самостійна робота студента забезпечується системою навчально-методичних засобів, передбачених для вивчення конкретної навчальної дисципліни. Зміст самостійної роботи студента над конкретною дисципліною визначають навчальна програма дисципліни, методичні матеріалами, завдання та вказівки викладача.

Мета самостійної роботи студентів: набуття додаткових знань, перевірка отриманих знань на практиці, вироблення фахових та дослідницьких вмінь та навичок.

Самостійна робота в рамках освітнього процесу у ЗВО вирішує наступні завдання:

- закріплення і розширення знань, умінь, отриманих студентами під час аудиторних і позааудиторних занять, перетворення їх в стереотипи розумової і фізичної діяльності;
- придбання додаткових знань і навичок з дисциплін навчального плану;
- формування і розвиток знань і навичок, пов'язаних з науково-дослідницькою діяльністю;
- розвиток орієнтації і установки на якісне освоєння освітньої програми;
- розвиток навичок самоорганізації;
- формування самостійності мислення, здатності до саморозвитку, самовдосконалення та самореалізації;
- вироблення навичок ефективної самостійної професійної теоретичної, практичної і навчально-дослідницької діяльності.

Види завдань для самостійної роботи студентів залежать від особливостей курсу або спецкурсу. Це можуть бути:

- реферування наукової літератури;
- пошук наукової літератури за певною темою та її опрацювання;

- розв'язування ситуативних задач, визначених проблем;
- написання есе, рефератів;
- виконання певної практичної роботи, контрольних завдань;
- аналіз та/або створення ситуаційних вправ;
- опрацювання певного матеріалу за навчальною літературою та створення структурної (візуальної) схеми прочитаного матеріалу тощо.

В рамках даної навчальної дисципліни використовується така форма позааудиторної самостійної роботи студента як підготовка *есе (твір-міркування невеликого обсягу з вільною композицією, що виражає індивідуальні враження, міркування з конкретного питання, проблеми й свідомо не претендує на повноту й вичерпне трактування теми)*.

При написанні структури есе треба враховувати такі нюанси:

- Введення та висновок повинні акцентувати увагу на темі твору (у вступі – вона позначається; у заключній частині – робиться висновок).
- Текст треба розділяти на абзаци, червоні рядки. Це дозволяє забезпечити легке сприйняття твору.
- Для викладу думок найчастіше використовують емоційний, експресивний, художній стиль.

До поширених помилок, що зустрічаються при написанні структури есе, відносяться:

- Великий за обсягом вступ. Початок твору не повинен встигнути втомити читача. Важливо продумати есе структуру таким чином, щоб увага користувача була максимально сконцентрована на сюжеті твору.
- Використання зайвих слів. Головне – правильно розпорядитись обсягом тексту. Необхідно писати про свої почуття, думки, але робити це по суті, не відхиляючись від теми твору.
- Перевантаженість тексту фактами та думками інших людей.

- Довгі речення. Краще, якщо текст складатиметься з коротких фраз. Це дозволяє швидше розуміти думки автора.

### *Вимоги до написання та оформлення есе.*

Головна вимога до написання есе – уникати плагіату. У цьому типі робіт, як і у творі, мають значення думки й ідеї автора, його погляд на проблему й уміння обґрунтувати його з допомогою доказів. В іншому ж у роботі можна дотримуватися вільної композиції.

### Оформлення есе:

- розмір шрифту Times New Roman – 12-14 пунктів.
- міжрядковий інтервал – одинарний (для шрифту 12 пунктів) або полуторний (для 14 пунктів).
- вирівнювання тексту – за шириною.
- абзацний відступ – 1.25 см.
- поля ліворуч – 3 см, праворуч – 1 см, зверху та знизу – по 2 см.
- кількість сторінок – до 10.

### Плановані результати самостійної роботи:

- здатність студентів до узагальнення, аналізу, сприйняття інформації, постановці мети і вибору шляхів її досягнення;
- здатність логічно правильно, аргументовано і ясно будувати усну і письмову мову.

Тест являє собою стандартизований метод визначення рівня і структури підготовленості студентів. Форма, тип і вид тестових завдань впливають на їх структуру, принципи формування змісту, визначення рівня освітньо-професійної підготовки студентів.

Значення тестів як інструменту оцінювання ефективності навчально-пізнавальної діяльності студента у порівнянні з іншими формами контролю полягає в тому, що, по-перше, тести значно якісніший і об'єктивніший

спосіб оцінювання і, по-друге, показники тестів орієнтовані на вимірювання ступеня, визначення рівня засвоєння ключових понять, тем і розділів навчальної програми, умінь і навичок, а не на констатацію наявності у студента певної сукупності формально засвоєних знань.

Серед головних переваг використання тестового контролю знань студентів з «Актуальних проблеми джерелознавства та історіографії зарубіжних країн» можна виділити:

- врахування індивідуальних особливостей студентів;
- можливість детальної перевірки рівня засвоєння кожного змістового модуля дисципліни;
- здійснення оперативної діагностики і зворотного зв'язку з кожним учнем;
- економія навчального часу при здійсненні поточного контролю знань та об'єктивність оцінювання результатів навчання;
- великий вибір форм і засобів контролю.

Відтак, завдання до самостійної роботи є необхідною частиною навчально-методичного комплексу навчальної дисципліни. Контроль за виконанням самостійної роботи здійснюється згідно з вимогами і критеріями, описаними у навчально-методичному комплексі дисципліни.

## **ЗМІСТ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ**

### **ЗА ТЕМАМИ**

#### *Змістовий модуль I.*

#### *Теоретико-методологічні засади вивчення історичних джерел*

#### **Тема 1. Генеза теоретичних знань про історичне джерело**

Зародження історичних досліджень. Використання історичних джерел в Стародавньому світі та Середньовіччі. Історичні джерела праць грецьких і римських істориків. Герменевтика. Кабалістика. Джерела історичних праць в

Середньовіччі. Критика Біблії. Костянтинів дар. Боландисти. Мавристи. Енциклопедисти. Проблеми джерелознавства у XIX – початку XX століття. Центри історичного джерелознавства на початку XX ст. Проблеми джерельної бази історії XXI ст. Збереження інформації. Прогалини джерельної бази. Особливості роботи з окремими видами писемних джерел. Періодика, Статистика. Джерела особового походження. Реконструкція історичної дійсності і емпіричний рівень її пізнання. Етапи роботи дослідника з історичним джерелом.

### **Методичні рекомендації до теми 1.**

В межах даної теми важливо визначити предмет і об'єкт джерелознавства та історіографії зарубіжних країн, завдання, структуру історичного джерелознавства. Вміти пояснити наступне визначення: Історичне джерелознавство – це спеціальна галузь наукових історичних знань, яка вивчає походження історичних джерел, теорію і методику їхнього використання в історичних дослідженнях, склад, структуру й функціонування джерельної бази історичної науки. У свою чергу історичне джерело - носій інформації про минуле, це і продукт минулої дійсності, і явище культури, що є основою історичного пізнання. Висвітлюючи це питання слід зупинитися на поділі джерел на потенційне історичне джерело (продукти діяльності людини в минулому, які ще не потрапили в зір історика) і актуалізоване історичне джерело (предмети минулого, які вже потрапили в поле зору історика) і вміти пояснити їх відмінності.

Розглядаючи питання історії теоретичних знань про історичне джерело важливо констатувати, що джерелознавство пройшло у своєму розвитку чотири етапи, і в другій половині XX ст. утвердилося розуміння його міждисциплінарного статусу як інтегруючої науки у системі гуманітарного пізнання.

Формуванню джерелознавства як окремої наукової дисципліни передував тривалий період накопичення практичного досвіду роботи істориків із джерелами:

- історики періоду раннього середньовіччя користувалися будь-яким письмовим текстом або будь-яким усним висловлюванням як джерелом, якщо вони довіряли авторитету того, від кого виходили ці тексти або висловлювання. Наслідування думки авторитетної особи істориками раннього середньовіччя спричиняло визнання минулого не об'єктом пізнання, а об'єктом віри. Питання достовірності переказу подій минулого вирішувалося виключно з урахуванням того, чи передавався він авторитетною особою чи ні. Об'єктом критики могла служити особа або установа, від якої виходив такий переказ, але не сам переказ. Між усною та письмовою формою передачі відомостей про минуле для тодішнього історіографа не було принципової різниці;

- у XIV – XV ст., у період Відродження гуманісти продовжили античну традицію, витягуючи справний текст з-під купи спотворень та додатків. Комплекс прийомів подібного отримання тексту (текстологія) вироблявся у зв'язку з потребою традиційної європейської культури (ще з часів античності) у читанні книг великих авторів. У період Відродження оформлялася ідея особистого авторства, авторського права на праці, визнання особистого внеску письменника та вченого в літературу та науку, на закріплення імені автора як варіанта особистого тавра майстра. Виник поділ історичних творів на історичні джерела та історичні посібники;

- філософи та історики періоду Просвітництва Ф. Вольтер, Дж. Б. Віко, Ж.А. Кондорсе розпізнавали за твердженнями джерел політичні уподобання їх укладачів, роблячи це раціоналістично, виходячи з здорового глузду та інтуїції. Провідну роль підвищення інтересу до історичних джерел зіграло зростання національної самосвідомості низки європейських народів у останній третині

XVIII – початку XIX ст. Значне місце при цьому займали серійне видання історичних джерел у Німеччині (*Monumenta Germaniae historica*), починаючи з 1826 р. Для розвитку джерелознавства велике значення мала активізація в окремих країнах Європи архівної справи та підготовки архівістів. У 1821 р. у Парижі було створено Школу хартій;

- процес оформлення джерелознавства збігся зі змінами поглядів суспільства на місце історичних знань у житті людини. Найбільший вплив на розвиток джерелознавства справила доктрина позитивізму. До того ж, позитивістські принципи наукової роботи (особливо в методиці роботи з історичними джерелами) збереглися, наприклад, у творчості багатьох істориків після того, як позитивізм перестав бути домінуючим зразком історіописання.

Становлення джерелознавства відбувалося у модерному соціально-культурному просторі, позначеному університетами, науковими товариствами, видавництвами, архівами, музеями, головним чином серед університетської інтелігенції. У цьому спільному інтелектуальному просторі були представлені різні версії та моделі національного історіописання.

## **Тема 2. Сучасні наукові підходи вивчення історичних джерел**

Системний підхід та умови його використання. Структурно-діахронний і синхронний підходи. Математизація гуманітарних наук: алгоритмічний підхід. Джерелознавчий підхід: джерелознавчий аналіз, аналітична та синтетична критика. Контент-аналіз як метод дослідження наративних історичних джерел.

### **Методичні рекомендації до теми 2.**

Використання міждисциплінарного підходу до аналізу історіографічного джерела дозволяє виявити різні рівні інформаційного моделювання у тексті: подання об'єктивної інформації та передачу суб'єктивних смислів. Дані методики уможливають виявлення глибинної семантики, що передає інформацію про автора тексту.

Передусім потрібно звернути увагу на те, що в сучасних історичних дослідженнях дедалі ширше поширюється системний метод. Це зумовлено поглибленням історичних досліджень як з погляду цілісного охоплення пізнаваної історичної реальності, так і з погляду розкриття внутрішніх механізмів функціонування та розвитку різноманітних суспільно-історичних систем. Функціонування та розвиток історичних систем включає та синтезує ті основні складові компоненти, з яких складається суспільно-історична реальність. До цих компонентів належать індивідуальні та неповторні події, історичні ситуації та процеси.

Синхронний («одночасний») підхід спрямований на вивчення параметрів часової характеристики реальності, одночасних подій та явищ. Хронологічний підхід - вивчення послідовності історичних подій у часі. Різновидом хронологічного підходу є: проблемно-хронологічний, коли тема розчленовується на низку проблем, що розглядаються в хронологічному порядку та діахронний («різночасний») підхід, який передбачає вивчення її сутнісно-часових змін (історичних процесів).

Розглядаючи алгоритмічний підхід потрібно розуміти його сутність у межах природничих наук (алгоритм – це точне розпорядження, яке задає обчислювальний процес, що веде від початкових даних до вихідного результату). Масова проблема задається серією окремих, «поодиноких» проблем і полягає у вимозі знайти загальний метод (тобто алгоритм) їх вирішення. При алгоритмізації масових завдань мається на увазі, що вихідні дані можуть змінюватися в певних межах (масовість); процес застосування правил до вихідних даних (шлях розв'язання задачі) визначено однозначно (детермінованість); на кожному кроці процесу (застосування правила) відомо що вважати його результатом (результативність).

Вивчаючи контент-аналіз як метод дослідження наративних історичних джерел слід враховувати ту обставину, що зазначений метод використовує

лінгвістичну інформацію про характеристики тексту та намагається виявити його семантичні особливості. Цей метод визнається одним із найбільш аналітичних і через це підходить для обробки великих інформаційних потоків. Методика контент-аналізу схематична та прозора, пов'язано це, перш за все, з тим, що основа цього методу – кількісна обробка тексту.

### **Тема 3. Історичне джерело в світлі сучасного розуміння теорії соціальної інформації**

Структура інформації джерела. Джерельна і поза джерельна інформація. Інформація відкрита й закрита, потенційна й актуалізована, пряма і опосередкована, прихована навмисне й ненавмисне. Поведінкові джерела. Засоби та форми фіксації поведінки людей. Етнографічні джерела. Обрядовість як історичне джерело.

#### **Методичні рекомендації до теми 3.**

Важливо підкреслити, що структура інформації джерела - сукупність наявних у джерелі типів інформації та стійких зв'язків між ними, що забезпечують його цілісність та здатність служити основою для здобуття наукового фактичного знання. Складність та різнохарактерність інформації джерела повно розкриваються у підході до нього з позицій сучасного вчення про соціальну інформацію. Джерело містить різні шари інформації. Це перш за все те, що джерело є об'єктивно-суб'єктивним феноменом, тобто відображає певну об'єктивну реальність, але крізь призму бачення реальності автором джерела. На цій підставі в джерелі розрізняють пряму та непряму інформацію. Виявлення опосередкованої інформації спрямовує історика на пошук джерел, у яких певні явища відбито безпосередньо. У тих випадках, коли джерел із прямими свідченнями вистачає, коли такі джерела не створювалися чи збереглися, опосередкована інформація набуває особливої цінності.

Об'єктивно-суб'єктивна природа джерела обумовлює наявність у ньому ще двох верств інформації - навмисної (відкритої) і ненавмисної (латентної). Перша - це те, що каже автор, вона ніби на поверхні джерела, хоч і потребує встановлення його об'єктивної наукової цінності. Друга - це те, чому і як автор говорить про те, що він каже. Ця, друга, інформація може відображати усвідомлені наміри автора, його концепції (ідеологію) або неусвідомлені уявлення (ментальність, психологію), тобто відображати позиції, погляди, уявлення, типові для свого часу. Така інформація обов'язково присутня в джерелі, адекватно відображає реальність і може становити інтерес для історика, якщо навіть автор джерела навмисно спотворює події, і ці знання цінності не представляють.

Слід звернути увагу на таку групу джерел як поведінкові джерела. Вони являють собою ті джерела що візуально спостерігаються (або відтворювані): звичаї та обряди (ритуали) - колективні та індивідуальні дії (трудові, сімейно-побутові, святкові та ін.).

Серед усього спектру історичних джерел окреме місце посідають етнографічні джерела. Етнографічне джерело – це будь-яке явище, яке може бути використане для отримання відомостей про етнічні об'єкти (етноси або етнічні спільноти, субетноси та етнічні групи, про їх сторони, властивості або особливості). Усі етнографічні джерела у історичному дослідженні використовуються комплементарно, тобто доповнюючи один одного: прямим способом (на підставі вивчення реально існуючих елементів культури); ретроспективно (при дослідженні порівняльно-історичним методом багат шарових явищ культури); за аналогією (для реконструкції явищ, що неповно відображені в історичних джерелах).

Етнографічні джерела поділяють на: первинні етнографічні джерела (упредметнені явища культури або етнографічні предмети); вторинні джерела (створені дослідником-етнографом у вигляді польових записів особистих

спостережень та відомостей про явища культури, зібрані шляхом опитування). Вторинні джерела є відмінною особливістю етнографів-польовиків від їхніх побратимів з історичного цеху. Цей тип джерела може обіймати всі типи етнографічного джерела.

#### **Тема 4. Аналітична критика історичних джерел.**

Основні завдання аналітичної критики: встановлення часу та місця походження джерела, обставини його створення та функціонування, авторства. Атрибуція джерела, з'ясування його первісного змісту та вигляду. Текстологічне дослідження джерела. Тлумачення тексту джерела. Лінгвістичний аналіз як один з методів джерелознавчої герменевтики. Зовнішня та внутрішня критика джерела як важливі елементи аналітичної критики. Використання здобутих знань про джерело для встановлення його достовірності, повноти та об'єктивності наукової цінності.

#### **Методичні рекомендації до теми 4.**

На початку вивчення теми потрібно зауважити, що джерелознавча критика (аналіз) – вирішальна стадія дослідницької роботи з документами. Її мета визначити ступінь повноти та достовірності фактичного змісту джерела та створити передумови для вилучення з нього достовірної інформації.

Відповідно до сучасних уявлень методика джерельного аналізу включає наступні процедури та операції:

1. Визначення зовнішніх особливостей джерела;
2. Встановлення походження джерела:
  - а) встановлення справжності пам'ятника,
  - б) з'ясування історії тексту, визначення його оригіналу та наступних варіантів, прочитання тексту,
  - в) визначення часу та місця виникнення тексту, встановлення його автора (атрибуція),

г) з'ясування причин, цілей та історичних обставин появи тексту, визначення його соціальних функцій у минулому;

3) Інтерпретація чи тлумачення тексту: з'ясування змістів тексту, правильне його розуміння;

4) Вивчення фактичного змісту письмового джерела та з'ясування його відповідності історичній дійсності;

5) Джерелознавчий синтез пам'ятника.

Важливо підкреслити, що встановлення зовнішніх особливостей писемної пам'ятки допомагає визначити її справжність та датувати текст. Ця процедура включає з'ясування матеріалу листа, знарядь листа або друку, виду листа, почерку або шрифту та зовнішнього оформлення тексту. При визначенні зовнішніх рис пам'ятника використовуються дані та методи палеографії, сфрагістики, філігранознавства та інших допоміжних історичних дисциплін.

Тому важливо визначити походження джерела. Процедура спрямована на те, щоб встановити соціокультурну систему, що породила дане джерело, і вивчити умови та історію соціоінформаційного функціонування його тексту в минулому. Вона включає наступні операції:

а) встановлення справжності пам'ятника,

б) з'ясування історії тексту, визначення його оригіналу та наступних варіантів, прочитання тексту,

в) визначення часу та місця виникнення тексту, встановлення його автора (атрибуція),

г) з'ясування причин, цілей та історичних умов появи тексту, визначення його соціальних.

Слід зазначити, що історик, встановивши всі обставини походження письмового повідомлення, переходить до його тлумачення (інтерпретації). Суть тлумачення у розкритті істинного сенсу, вкладеного у свідчення його автором.

При інтерпретації використовуються методи герменевтики (науки про розуміння), культурології, історичної етнології та ін.

### **Тема 5. Ресурси мережі Інтернет як історичне джерело.**

Публікація історичних джерел в Інтернеті. Джерелознавчі проекти в мережі Інтернет. Блоги, журнали, соціальні мережі, user generated content (UGC) як історичні джерела. Фейки, критерії виявлення та інтерпретації. Методика використання масових джерел. Застосування методів контент-аналізу, кореляційного, факторного і графічного. Використання новітніх електронних технологій для опрацювання масових джерел.

#### **Методичні рекомендації до теми 5.**

Під час розгляду данної теми варто звернути увагу на те, що з погляду професійного історика, у використанні інтернету є переваги та недоліки. Перевагами є динамізм: легкість створення, зберігання, публікації, оновлення та копіювання, дешевизна поширення інформації; доступ будь-коли з будь-якого місця. Але оберненою стороною динамізму є нестабільність. Через деякий час без будь-якого попередження веб-сторінка, а то й цілий сайт може зникнути або змінити місцезнаходження, або змінюється зміст документа. Щоб ефективно здійснювати пошук історичної інформації в інтернеті, потрібно уявляти, хто і як створює історичні ресурси у всесвітній мережі. Найчастіше сюди відносяться наступні різновиди:

- ресурс, створений академічною організацією (бібліотеки, архіви, університети, музеї, наукові товариства) часто на своїх сайтах, разом із інформацією про саму організацію, розміщують електронні копії своїх видань;
- ресурс, створений "групою за інтересами" (це тематичний ресурс, у створенні якого могли брати участь і вчені, але такий ресурс не створюється і не контролюється академічною установою);

- персональні ресурси (подібні ресурси створюються істориками-викладачами та науковцями).

Слушно зауважити, що найважче знайти оригінальні, особливо рідкісні історичні джерела, хіба що у межах деяких наукових проєктів публікуються збірки електронних версій джерел із певної теми. Крім того, значна частина поширених історичних джерел, розміщених в інтернеті, оформлені без посилання на друковане джерело, відсутні коментарі та взагалі не дотримано правил наукової публікації документів. Основними групами джерел, що представлені в інтернеті, є:

- бази даних (державна та відомча статистика, матеріали обстежень з економіки, демографії, охорони здоров'я, матеріали виборчих кампаній та ін.);
- тексти законодавчих та нормативних актів, протоколи засідань вищих органів влади та управління;
- речові джерела – електронні фотокопії археологічних знахідок, етнографічних матеріалів.

Важливо звернути увагу і на те, що численні види подання інформації, далекої від достовірності, отримали загальну назву "фейк" (fake). Ключовими поняттями тут будуть факт, постправа та фейк. Феномен принципової неможливості перевірити весь потік отримуваної інформації, демократизація «знання», індивідуалізація наративів та інтерес до емоційного впливу на аудиторію, а також розмивання категорії факту, істини чи правди виявляються характерними рисами ХХІ століття.

## ТЕСТИ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ ЗНАНЬ

(до змістового модулю I):

### 1. Встановіть відповідність:

- А) Класифікація письмових джерел
  - Б) Класифікація джерел за формами фіксації інформації
  - В) Типологічна класифікація історичних джерел;
  - Г) Класифікація історичних джерел;
  - Д) Класифікація джерел за способом фіксації інформації.
- 1) речові, образотворчі, словесні, конвенційні, поведінкові, звукові, аудіальні;
  - 2) розкриття внутрішньо необхідного зв'язку між окремими категоріями історичних джерел: типами, родами та видами;
  - 3) документальні; оповідальні;
  - 4) письмові; речові; етнографічні; фольклорні; лінгвістичні; фонодокументи; фотокінодокументи;
  - 5) речові; образотворчі: художньо-образотворчі та графічно-образотворчі; письмові джерела; фонодокументи.

### 2. Встановіть поняття за наведеним визначенням:

- 1) сукупність всіх історичних джерел у всій повноті укладеної в них інформації.
- 2) вид історичних джерел, які мають основну функцію обслуговування керуючих систем різного рівня.

### 3. Встановіть відповідність:

- А) Історико-порівняльний метод
- Б) Неопозитивізм у джерелознавстві
- В) Бібліографічна евристика
- Г) Архівна евристика

Д) Неокантіанство в джерелознавстві:

1) критичне вивчення джерел; пріоритет техніки вивчення джерел та інструментарію; без джерел немає історії; «історики ножиць та клею». Основа – емпіричні дослідження.

2) теорія та методика пошуків неопублікованих матеріалів з цієї теми.

3) немає історії без історика; вивчення історичних подій із різних точок зору: політичної, соціальної, економічної, психологічної; звернення до розгляду пізнавальних можливостей суб'єкта; відтворення минулого досвіду у свідомості історика

4) теорія та методика бібліографічних розвідок, сукупність теоретичних та практичних знань, що належать до прийомів виявлення будь-якого тиражованого книжкового матеріалу або окремих його елементів.

5) виявлення загальних місць та різночитань, а також визначення характеру та причин даних різночитань.

#### **4. Встановіть відповідність:**

А) Підготовленість до пошуку джерел включає:

Б) До первинних видань джерел відносяться:

В) Зовнішня критика джерела:

Г) Внутрішня критика джерела:

Д) Структура джерельного дослідження:

1) неперіодичні публікації; періодичні публікації; інформаційні видання; довідкова література; бібліографічні посібники

2) вивчення історичного джерела як носія інформації про минуле; встановлення історичного джерела як факту, його достовірності, повноти, точності, представницькості.

3) інтерпретація джерела; визначення достовірності інформації, що міститься в історичному джерелі (аналіз змісту).

4) історичні умови виникнення джерела; проблеми авторства; обставини створення джерела; авторський текст, твори; функціонування твору у культурі; інтерпретація джерела; аналіз змісту; джерелознавчий синтез.

5) чітке уявлення про загальну систему наукової інформації та про ті можливості, що дає досліднику використання інформаційних можливостей джерел; знання всіх можливих місць зосередження джерельної інформації; вміння обирати найбільш раціональну схему пошуку; наявність навичок у використанні бібліографічних та архівних матеріалів.

#### **5. Документальні джерела поділяються на:**

- а) римське право;
- б) пам'ятники права;
- в) акти права;
- г) актові джерела;
- д) матеріали діловодства;
- е) статистичні матеріали.

#### **6. Оповідальні джерела поділяються на:**

- а) повісті;
- б) літописі;
- в) хроніки;
- г) мемуарна література;
- д) казки;
- ж) епістолярні джерела;
- з) перекази;
- і) літературні твори;
- к) нариси;
- л) публіцистичні твори.

#### **7. Своє дослідження джерелознавець починає з:**

- а) вивчення самого джерела;

- б) вивчення позиції автора;
- в) вивчення суспільства;
- г) вивчення соціальної організації та механізмів функціонування тих суспільних умов, в яких виникло джерело, що вивчається.

**8. Який загальний досліджуваний критерій достовірності та повноти соціальної інформації необхідно уважно вивчати:**

- а) час створення джерела;
- б) обставини створення джерела;
- в) текст джерела;
- г) позицію автора.

**9. Метод джерелознавства спрямований на те, щоб:**

- а) інтерпретувати твір;
- б) розшифрувати інформацію, яку хотів передати автор твору;
- в) спочатку розглядати твір як явище, а потім шукати дієві шляхи для інтерпретації укладеної в ньому інформації;
- г) спочатку шукати дієві шляхи для інтерпретації укладеної у творі інформації, а потім розглядати його як явище;
- д) усі відповіді вірні.

**10. Завершальний етап вивчення твору, що розглядається як історичне джерело – це:**

- а) Аналіз;
- б) Синтез.
- в) Характеристика.
- г) Опис;
- д) усі відповіді вірні.

## *Змістовий модуль II.*

### *Тенденції розвитку та концептуальні аспекти історіографії зарубіжних країн*

#### **Тема 6. Природа історіографії та її місце у процесі історичного пізнання**

Історіографічна теорія як узагальнене теоретичне знання про конкретний стан історичного пізнання у його найсуттєвіших соціокультурних вимірах. Методи історіографії та понятійний апарат. Об'єкт і предмет історіографії європейських країн. Категоріальний апарат. Характеристика концептуальних підходів та альтернативних доктрин в історичній тематиці.

#### **Методичні рекомендації до теми 6.**

Знайомство із зазначеною темою вимагає розуміння наступних понять:

- наукова історіографічна концепція – певний спосіб розуміння та трактування вченим явищ та процесів;
- наукова школа – напрям у науці, пов'язаної єдністю основних поглядів, спільністю чи наступністю принципів та методів;
- історіографія як наукова дисципліна вивчає закономірності процесу нагромадження історичних знань, наукового дослідження життя суспільства. Історіографія як історія історичної науки показує розвиток наукового пізнання історичного минулого, аналізує теоретичну базу дослідження (як ті чи інші теоретичні концепції використовуються в роботі дослідника, впливають на формування наукових шкіл, течій), виявляє вплив політичної ситуації на концептуальну позицію вченого;
- історіографічними джерелами є ті історичні джерела, які визначаються предметом історіографії та несуть інформацію про процеси, що відбуваються в історичній науці та в умовах її функціонування.

Специфічність предмета історіографії потребує смислового категоріального апарату та визначає деякі особливості у використанні методів дослідження у межах історичних та соціогуманітарних наук. Під методами історичного дослідження розуміються всі загальні методи вивчення історичної реальності, методи, що належать до історичної науки загалом і використовуються у всіх галузях історичних досліджень. Їх також можна визначити як спеціально-наукові. Традиційними методами історичного дослідження є історико-генетичний, історико-порівняльний, історико-типологічний та історикосистемний.

Варто відмітити, що методи в історіографії – це способи та прийоми пізнавальної діяльності історіографа, спрямовані на встановлення у руслі історіографічного аналізу об'єктивної істини розвитку цієї галузі історичних знань. Всебічне знання методології при здійсненні історичних досліджень сприяє детальному аналізу та повному розкриттю історичної події чи явища.

До об'єкта історіографічного вивчення належать історичні напрямки, школи зарубіжної історіографії, в рамках яких створюють концепції та теорії всесвітньої історії; зміна останніх і становить реальний поступальний розвиток історичної науки та історичної думки. Предметом вивчення зарубіжної історіографії є напрацювання світової історичної думки XIX – початку XXI ст.

Слушною є ідея щодо особливостей характерних саме для історіографії у процесі генези у XX – початку XXI ст. Історична думка й історична наука Заходу розвивалися в руслі основних наукових та суспільно-політичних тенденцій Нового та Новітнього часів. Тому еволюція зарубіжної історичної науки та історіографії відображає головні етапи становлення західного суспільства та культури кінця XIX–XX ст.:

- протягом другої половини XIX – початку XX ст. відбувається утвердження ширшого розуміння проблемного поля нової наукової дисципліни. До неї почали зараховувати історію історичної думки, історичних установ. Її почали розглядати у контексті історії як науки в цілому, історії культури, історії ідей. Позитивізм

здійснив величезний вплив на розвиток новоєвропейської історичної думки. Позитивістська парадигма історіографія та історіографія сформували новий образ історії, що ґрунтувався на засадах раціоналізму, гуманізму, віри у морально-дидактичну місію історичної науки, громадський та науковий прогрес західної цивілізації, а також на чітко визначених наукових методах історичного дослідження. Саме в окреслений період історична наука стає важливим фактором самосвідомості суспільства;

- наступний етап охоплює 1918–1945 роки. Він репрезентує досить складний та суперечливий період розвитку зарубіжної історичної думки та історичної науки. Його прикметними рисами є глибока криза образу історії та принципів позитивістської парадигми історіописання, а також пошук нових підходів і методів осягнення історії. Образ історії, характерний для історіографії XIX – початку XX ст., значно змінився. З'явилося безліч «історій», а метод історизму у його традиційній формі вичерпався. Виникає розмаїття «історизмів» зі своїми світоглядними, філософськими засадами, що знаменувало епоху кризи історизму;

- межа 40-50-х років XX ст. і донині. Історикам вдалося успішно здолати кризу історизму. Більше того, зарубіжна історіографія виходить на якісно новий рівень розвитку, що ґрунтується на міждисциплінарних підходах у гуманітаристиці, оскільки історики активно запозичують та використовують доробки антропології, лінгвістики, культурології, політології, психології, соціології тощо. Нову парадигму історіографії, або «нову історичну науку» репрезентують нова соціальна історія, нова економічна історія, нова політична історія, психоісторія тощо;

- результатом змін в історіографії останньої третини XX ст. стало нове ставлення до документів: останні не відображають, а інтерпретують минулу реальність.

## **Тема 7. Основні тенденції розвитку зарубіжної історіографії кінця XX – початку XXI ст.**

«Історія повсякденностей», «Мікроісторія», «Нова Культурна і Інтелектуальна історія», «Oral History» (К. Гінзбург, К. Поні, П. Бурке, Н.З. Девіс, Х. Медік, Л. Нітхаммер та ін.). Історична Антропологія і Етнологія. «Щільний опис» К. Геєртца. Деконструктивізм. Я. Дерріда. «Археологія знання» М. Фуко. «Нова історія жінок і гендерна історія».

### **Методичні рекомендації до теми 7.**

На початку розгляду даної теми варто враховувати ту обставину, що трансформація, яка розпочалася у XX столітті, фахівці охарактеризували як історіографічну революцію. Ці серйозні перетворення почалися з початку XX століття, але піку ця тенденція досягла в 1960-70-ті роки – час формування та розвитку такого явища, яке отримало назву «Нова історична наука». Ці роки припали на період крайнього сцієнтизму в історіографії, період математизації історичної науки. Це був період панування структурної історії, період інтересу до масових явищ на шкоду окремим групам та особистостям, період надзвичайної уваги до загального на шкоду специфічному. Історична наука не могла не відчувати на собі розвиток глобальних процесів, що відбувалися у суспільстві та у світі. Це НТР, суспільно-політичний розвиток різних країн, холодна війна, розвал колоніальних імперій тощо.

Важливо підкреслити, що у післявоєнній Франції релятивістські тенденції не набули поширення. Вирішальний вплив мали історики школи анналів, які ще 1930-ті переглянули у Франції методологію позитивістської історіографії. Вони, як і раніше, вірили у можливість історичного пізнання, в об'єктивний характер цього процесу та в ідею історичного синтезу. Після Другої світової війни продовжувала змінюватися загальна світоглядна установка в історіографії, зокрема щодо ідей прогресу. Сумніви у цьому демонструвала сама дійсність. Дві світові війни, формування у Європі тоталітарних режимів, загроза ядерного

конфлікту – це підживляло віру у прогрес. Але з цілої низки причин, насамперед, через холодну війну, яка сприяла ідеологізації багатьох сфер гуманітарного знання, у перші повоєнні роки у зарубіжній історіографії проявила себе консервативна хвиля, вона мала широке та потужне представництво. Вона стала можливою завдяки занепаду прогресистської школи, а також завдяки висування на перший план теорії консенсусу, або теорії узгоджених інтересів, яку одним із перших сформулював американський історик Річард Хофстедтер.

Крім того, з кінця 1950-х на історіографію країн Європи та США почали впливати економічні та соціологічні теорії – теорія індустріального суспільства та теорія модернізації. По суті обидві вони пов'язували історичний шлях, пройдений капіталізмом, з розвитком науково-технічного прогресу. Багато в чому вони продовжували розвивати ідеї Ростоу. Наслідуючи їх, американські вчені (Деніел Бел, Збігнєв Бжезинський) сформували концепцію індустріального товариства.

Також в межах даної теми потрібно відмітити, що з'явилася кількісна чи квантитативна історія. Спочатку кількісна історія використовувала традиційні статистичні прийоми на підтвердження деяких історичних чинників. Потім кількісний метод став застосовуватися під час комп'ютерної обробки джерел. Дослідник попередньо будував теоретичну модель будь-якого процесу – найчастіше це стосувалося економічного розвитку. Потім наводилися в придатну для комп'ютерної обробки форму статистичні дані і далі за допомогою комп'ютера перевірялася правильність теоретичної моделі. При цьому коло джерел, пристосованих для досліджень, почало розширюватися – переписи населення, церковно-парафіяльні книги, шлюбні договори.

У Великій Британії були свої передумови формування нової історичної науки. Вони були закладені в міжвоєнний період, коли там сформувалися як нові історичні дисципліни англійська економічна та соціальна історія. Важливу роль у формуванні нової історичної науки у Великій Британії відіграла низка

прогресивних течій – неоліберальна, радикально-демократична, неортодоксального марксизму. Зрештою здобули широке визнання такі історики як Ерік Хобсбаум, Едвард Томпсон, Джордж Рюде, які у своїх дослідженнях використовували методологію нових підходів.

В результаті вивчення даної теми необхідно відмітити важливість процесу гуманізації історії, який розгорнувся наприкінці XX століття. На початку XXI століття багато теоретиків заговорили про серйозну зміну образу історичної дисципліни та професії історика. Цю ситуацію у літературі оцінюють як антропологічний переворот. Зрештою, на рубежі двох століть настав черговий період методологічних пошуків в історії, в ході якого мають бути народжені нові концепції, формуються наукові стратегії, і приклад цьому – нова культурна історія, що формується, і четверте покоління школи Анналів у Французькій історіографії.

### **Тема 8. Сучасна американська історіографія**

Основні етапи та напрями розвитку історіографії. Організація історичної науки. Історичні наукові товариства. Наукова періодика. Архівна справа та публікація історичних джерел. Історіографія американських революцій. Історія зовнішньої політики. «Нова історична наука». «Культурний поворот» в історіографії. Е. Люттвак та його трактування «логіки війни та миру».

#### **Методичні рекомендації до теми 8.**

Вивчення розвитку амеканської історіографії у XX столітті передбачає насамперед знайомство з такими відомими істориками першої половини зазначеного століття як Фредерик Тернер, Чарльз Бірд, Вернон Паррінгтон, які були предствниками позитивістської школи. Мета школи позитивістів – відтворення цілісного історичного процесу США. Названі історики розглядають окремі сторони загального процесу. Чарльз Бірд ("Підйом американської цивілізації") намагається виділити демократичні основи та визначити ступінь

демократичності американської держави. Основа історичного процесу США – це суперництво економічних структур. Насамперед, суперничають аграрна та промислова структури. З утвердженням демократії США відбувається м'яке усунення всіх соціально-економічних протиріч.

Варто звернути увагу на наступні концептуально-теоретичні підходи американських істориків:

- Теорію стадії економічного зростання, запропоновану Вільямом Ростоу. Суть історичного процесу є у прямому зв'язку між науково-технічним потенціалом суспільства, споживанням, добробутом та демократичністю суспільства. Особлива увага була приділена американській історії (відпрацьовується теорія винятковості американської історії);

- у 40-ті роки. XX ст. поширюється теорія узгоджених інтересів чи теорія консенсусу. Її зміст: суспільству США протягом всієї історії характерно єдність поглядів з основним питанням суспільно-політичного устрою + відсутність значних конфліктів соціально-економічного характеру. Основи теорії сформулював Роберт Хофстедтер;

- у другій половині XX ст. утворюється напрям, що дозволяє аналізувати історичний матеріал з урахуванням інформаційних засобів – кліометрія. Зокрема можна відзначити комплексний міждисциплінарний підхід. Він передбачав облік даних економіки, соціології, географії, психології та інших наук. У 60-ті роки починає виходити журнал міждисциплінарної історії.

У 70-ті роки активно реалізується міждисциплінарний підхід в історичному дослідженні, з'являються технічні запозичення, з'являються спецшколи: нова політична школа, школа кліометрії тощо. Робота Р. Фогеля «Рабство та американське економічне зростання». Починається вивчення економіки Півдня до громадянської війни. Шлезінгер Молодший "Цикли американської історії".

Також слід враховувати і наявність марксистського напрямку історіографії, яка виявляє себе в США у межах Школи економічної історії. Представники: Ст.

Перло "Американський капіталізм", "Імперія фінансових магнатів"; Генрі Аптекарн "Життя і діяльність Франкліна Дугласа", "Повстання негрів-рабів у США", "Історія афроамериканців".

## **Тема 9. Історіографія Сполученого королівства Великої Британії та Північної Ірландії**

Традиції та новації в історичній науці. Організаційні підстави. Соціальна історія. Культурно-антропологічна історія. Англійська революція XVII ст. та її місце в національній історії. Проблеми історії промислової революції і формування індустріального суспільства у англійській історіографії. Вивчення «робітничої історії». «Нова доказова історія». Проблеми зовнішньополітичної історії в англійській історіографії. «Синтетична історія» міжнародних відносин.

### **Методичні рекомендації до теми 9.**

Вивчення даної теми передбачає передусім ознайомство з основними центрами історичної освіти, якими залишаються Оксфорд і Кембридж. У середині 60-х років відкрився Інститут сучасної історії, який почав видавати "Журнал сучасної історії" (Journal of Modern History). У 1967 р. на базі Лондонської школи економіки та політичної науки було створено Асоціацію сучасних істориків. Її завданням проголошувалося всебічне дослідження проблем історії XX ст. З 1990 р. Лондонський університет та Оксфорд стали видавати журнал "Двадцяте століття британської історії". Новим явищем в організації історичного знання стали регіональні та країнознавчі центри при вищих навчальних закладах та наукових інститутах.

Головним предметом нових соціально-історичних досліджень став внутрішній стан суспільства як такого (окремих його груп та індивідів). Весь комплекс факторів передбачалося вивчати в їхньому матеріальному, соціокультурному, діяльнісному та психологічному вираженні. Нова соціальна історія швидко самоідентифікувалася в історичному знанні Великої Британії.

Варто звернути увагу і на те, що в 80-ті роки визначилися такі дослідні галузі, як історія сім'ї, дитинства, освіти, міста, злочинності, соціальна історія медицини, соціальна історія релігії. Ідея вивчення "історії знизу", "народної історії" сприяла оформленню "нової робочої історії", "жіночої історії", "селянських досліджень" і т. п. Одночасно відбувалося складання "нової локальної історії" та "усної історії", яких із соціальною історією ріднив не стільки предмет, скільки новаторські дослідницькі методики.

В останній чверті ХХ ст. нова культурна історія почала доводити свою самостійність. Поступово складалася її предметна область, до якої входило цілісне дослідження соціокультурних форм, процесів та комунікацій, культурних значень, колективних уявлень та символів, різних стилів мислення в історичному минулому. У структуру нової культурної історії цілком вкладалися і такі області, як нова локальна історія та мікроісторія. Дещо по-іншому входили в нову культурну історію "жіноча" та гендерна області історіографії. Перші дослідження з "жіночої" проблематики, містили у собі сильний феміністський заряд, відповідно, з яким історики наголошували на констатації нерівноправного становища жінок у сім'ї та на виробництві (в британській історії нового часу), описі різних форм опору гнобленню та дискримінації. У 80-90-ті роки вони актуалізували в історіографії категорію "гендер".

Наприкінці вивчення теми потрібно вміти пояснити наступні фактори, які сприяли формуванню нової соціальної історії у Великій Британії: авторитет і активність соціальних істориків марксистської орієнтації (неомарксистів); вікові традиції шкіл локальної історії та історичної географії, що забезпечили чималий дослідницький доробок динаміки взаємодії людини та її природно-соціального середовища; сильне вплив англійської соціальної антропології. І, нарешті, об'єднання інтересів осіб, небайдужих до проблематики історії батьківщини, рідного села, парафії, міста, із широким рухом соціальних істориків за

зарахування аматорського краєзнавства в контексті народної історії, що зробило «соціальну історію знизу» важливим елементом.

### **Тема 10. Сучасна французька історіографія**

Еволюція Школи «Анналів». Економічна та соціальна історія. «Нова історія міжнародних відносин». Історія Великої Французької революції. Історична наука Франції наприкінці XX – у першій чверті XXI ст.

#### **Методичні рекомендації до теми 10.**

Під час знайомства з даною темою слід розуміти особливості саме французької історичної науки у післявоєнний час, головний об'єкт і предмет дослідження «нової історії». В межах першого визначаються суспільні структури, а предметом вивчення – соціально-економічні проблеми й масові явища соціального життя. Однією з пріоритетних тем аналізу «нової історії» була реконструкція внутрішнього стану суспільства й окремих його груп, виявлення співвідношення в них факторів економічної, соціальної й політичної стабільності та факторів, що породжують соціальну дисгармонію.

Вивчаючи головні питання історіографії школи «Анналів» потрібно звернути увагу на те, що її засновники оголосили своїм кредо творення міждисциплінарної «науки про людину». Нові історики рішуче відмовилися від подієвої історії («випадку») та від схиляння перед «фактами». На епоху Фернана Броделя, який до 1972 р. посідав керівні позиції в науковому істеблішменті Франції, припадає зоряний час спільноти «Анналів». Її представники були визнаними лідерами західної науки. Броделівська концепція «глобальної історії», «структурної історії», «історії без людини», історії-метасинтезу тріумфально захопила дослідницьке співтовариство. Наприклад, учень Броделя Емануель Ле Руа Лядюрі у виданій 1967 р. праці «Історія клімату від тисячного року» досліджує кліматичні зміни та ландшафт.

Розглядаючи французьку історіографію другої половини XX століття варто зупинитися на такому напрямку як постіндустріальне суспільство. Ален Турен є

одним із активних прихильників цього напрямку. Поява технократії стала можливою завдяки розширенню освіти. Відбулося підняття суспільства до вищого культурного та освітнього рівня технократії. Це і є суспільство майбутнього.

У рамках ліберальної лінії особливе місце займає проблема міжнародних відносин (Ж.-Б. Дюрозель). Тут ставиться питання причин воєн, причому історики намагаються знайти відповідь на це питання з різних сторін (економіка, внутрішня політика, колективна психологія тощо).

### **Тема 11. Сучасна німецька історіографія**

Етапи і напрямки історичних досліджень. Організація історичної науки. Соціальна історія. Культурно-антропологічна історія. Проблеми національної історії.

#### **Методичні рекомендації до теми 11.**

Вивчаючи питання головних етапів розвитку німецької історіографії новітнього часу потрібно визначити, що коріння трансформації історичної науки виходять з наукової дискусії, яка що розгорнулася на рубежі XIX–XX ст., та стимулювала роздуми самих істориків про природу та методи історичного пізнання. Саме в цей час у європейських університетах починається систематичне викладання методології історії, виходять у світ перші узагальнюючі дослідження, які розкривають специфіку історичного пізнання, а також «введення в історію» для початківців. З критикою позитивістських поглядів на завдання та природу історії, а також проти соціологічної псевдоісторії виступив на самому початку XX ст. один із найвидатніших представників німецької історіографії того часу, історик античності Едуард Мейєр (1855–1930).

Необхідно зазначити, що, вивчаючи цю тему, потрібно враховувати історичні події в Німеччині напередодні та в роки Другої світової війни. Так, встановлення нацистського режиму призвело до значної еміграції істориків з

політичних мотивів. Серед тих, що залишили країну, були видні вчені Ф. Валентин, Р. Майєр, О. Розенберг Д. Герхард, Р. Мазур, Г. Розенберг та інші. Більшість емігрантів знайшло притулок у США, де порівняно швидко утвердилося в американських університетах. Цьому сприяли плюралізм американських навчальних закладів, відносно велика кількість викладацьких місць, демократичніша система вищої освіти. Зі свого боку, емігранти сприяли подоланню тодішнього антитеоретичного емпіризму в американській історіографії та познайомили її з ідеями М. Вебера, Д. Маннгейма, Ст. Дільтея.

Наприкінці 1943 р. відбувається закриття більшості історичних журналів, наукових установ, дезорганізації університетів. Проголошене нацистською ідеологією "відновлення німецької історичної науки" закінчилося повним його крахом.

У повоєнний час тема тоталітаризму стає центральною у німецькій історіографії. Безперечно, що її поширення було також пов'язане з політичним кліматом "холодної війни" та антикомуністичними мотивами. 60-ті роки загалом охарактеризувалися дискусіями у сфері порівняльного аналізу фашизму. 70-80-ті роки стали періодом найширшого і найглибшого вивчення нацизму німецькими істориками. Поряд із дискусіями і теоретичними розробками феномена фашизму, що продовжувалися, історики провели безліч узагальнюючих, регіональних і детальних досліджень нацистського руху і режиму.

Важливо також звернути увагу на те, що в 70-х роках розгортається напрямок історії повсякденностей. Надзвичайно актуальною та привабливою для німецької історії буднів стала тема «маленької людини» за часів фашизму. Власне з вивчення цієї теми прихильниками «історичної соціальної науки» (або «social science history») вона колись і починалася. Вчені намагалися поєднати рішення двох важливих завдань - виявлення та актуалізацію суб'єктивного історичного досвіду та збереження систематизуючої перспективи його аналізу. Один із найвідоміших проєктів у цьому напрямі був запропонований Інститутом сучасної

історії в Мюнхені та присвячувався різним формам переслідування мешканців Баварії, а також їх опору у 1933-1945 рр. Значення цього шеститомного видання, яким керував Мартін Броскат, полягало в оцінках та диференціації соціального стану та політичної поведінки населення Третьому рейху у дзеркалі конфіденційних повідомлень.

Наприкінці вивчення теми потрібно вміти зробити висновки про головні особливості розвитку німецької історіографії, передусім пояснити чому відбувається значна активізація історико-антропологічних студій кінця ХХ ст., поворот до проблемних питань в історії Німеччини часів Другої світової війни та її наслідків.

## **Тема 12. Італійська історіографія другої половини ХХ – першої чверті ХХІ ст.**

Основні напрями історіографії. Організація історичних досліджень. Дослідження Рісоджименто. Історіографія фашизму. Історіографія Опору і конституювання республіки. Пошуки нових дослідницьких підходів. Мікроісторія в сучасній італійській історіографії.

### **Методичні рекомендації до теми 12.**

Вивчення італійської історіографії передбачає виявлення насамперед нових форм її розвитку у післявоєнний час. Після звільнення Італії від фашизму з історичної науки було знято пута, покладені на неї тоталітарним режимом. Національний фашистський інститут культури припинив своє існування. Товариствам з вивчення вітчизняної історії було повернуто їхню автономну організацію. Величезний розвиток набула наукова історична періодика. Поряд зі старими періодичними виданнями - такими, як "Італійський історичний журнал", "Новий історичний журнал", "Журнал з історії Рісоджименто", що відродився в 1948 р. - з'явилося безліч нових, спеціально присвячених окремим галузям історичних знань. У 1950 р. у Римі було засновано Фонд Грамші, згодом перетворений на Інститут його імені.

В 1949 р. у Мілані було створено Національний інститут історії визвольного руху. У 1972 р. Інститутом прийнято нову програму досліджень, у центрі якої - проблема переходу від фашизму до демократичного республіканського строю. Вона передбачала ширше, ніж раніше, вивчення новітньої історії Італії. Журнал Інституту, що спочатку виходив під назвою "Визвольний рух в Італії" ("Movimento di liberazione in Italia"), з 1974 р. став називатися "Сучасна Італія" ("Italia contemporanea").

Слід звернути увагу на те, що італійська історіографія другої половини ХХ ст. збагатилася і досвідом плідної співпраці вчених різних поглядів. Наочний приклад цього – новий жанр досліджень: фундаментальні колективні праці з історії Італії та всесвітньої історії, створені за участю істориків крочеанського формування, марксистів та представників інших напрямів.

В історіографії історії Італії якісно зросла питома вага соціально-економічної проблематики. Стала інтенсивно розроблятися проблематика, яку традиційна історіографія Рісорджименто або взагалі не включала до його рамок, або трактувала в суто негативному плані: історія "революційного триліття" 1796-1799 рр.

Тести для самоконтролю знань

(до змістового модулю II):

**1. Один із перших американських істориків, засновник «англосаксонської школи» в американській історіографії:**

- а. Генрі Адамс;
- б. Джордж Банкрофт;
- в. Вернон Паррінгтон

**2. Американський філософ та історик, один із засновників «інтелектуальної історії», автор книги «Великий ланцюг буття: Історія одної ідеї»:**

- а. Артур Лавджой;
- б. Джон Тош;
- в. Артур Шлезінгер.

**3. Американський історик, автор «теорії кордону» в американській історії:**

- а. Артур Шлезінгер;
- б. Фредерік Тернер;
- в. Чарльз Бірд.

**4. Відомий італійський історик XX ст., автор концепції про тотожність історії, філософії та мистецтва:**

- а. Ренцо де Феліче;
- б. Норберто Боббіо;
- в. Бенедетто Кроче.

**5. «Історія народу та історія для народу» – гасло такого напрямку в історіографії, як:**

- а. Історична «школа права»;
- б. Гейдельберзька школа;
- в. Франкфуртська школа

**6. Французький історик, представник школи «Анналів», автор теорії «глобальної історії»:**

- а. Марк Блок;
- б. Люсьєн Февр;
- в. Фернан Бродель.

**7. Англійська дослідниця, авторка гендерного підходу до історії:**

- а. Джоанна Тош;
- б. Джилл Скотт;
- в. Денні Райсон.

**8. Один із найбільших представників німецького історичного позитивізму, творець концепції феномену Ренесансу:**

- а. Генріх фон Зібель;
- б. Карл Лампрехт;
- в. Якоб Буркхардт.

**9. Найбільший представник афроамериканської історіографії в США, творець концепції «чорної Реконструкції Півдня»:**

- а. Вернон Паррінгтон;
- б. Майкл Лернер;
- в. Вільям Дюбуа.

**10. Французький медієвіст, який увів у науку термін «менталітет»:**

- а. Фернан Бродель;
- б. Жорж Дюбі;
- в. Жак Ле Гофф.

## Рекомендовані джерела інформації

### Основна література

1. Темірова Н. Р. Історія історичного знання: від зародження до статусу науки: Навчальний посібник. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2019. 132 с.
2. Калакура Я. Історичне джерелознавство: [підручник]. К.: Либідь, 2017. 512 с.

### Допоміжна

3. Єрмоленко В. Плинні ідеології. Ідеї та політика в Європі XIX – XX століть. К., 2018. 480 с.
4. Копилов С. А., Верстюк В. В. Історіографія всесвітньої історії: навчально-методичний посібник для організації самостійної роботи студентів історичних факультетів. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2019. 162 с.
5. Крамар Ю. Всесвітня історія: методологічні та історіографічні проблеми. Навчально-методичні рекомендації для здобувачів третього освітнього рівня за спеціальністю 032 «Історія та археологія». Луцьк, 2024. 91 с.
6. Лях С. Р. Методологія історії: класика і практика : навчальний посібник. – Запоріжжя : Видавничий дім «Гельветика», 2021. – 130 с.
7. Огорокова В. Синергетичні засади дослідження сучасного інформаційного суспільства. Концепти соціокультурної трансформації сучасного суспільства: Матеріали V Міжнародної конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених (Одеса, 25-26 травня 2023 р.). Одеса: Університет Ушинського, 2023. С. 153-156.
8. Поморський Я. Велика зміна: історія перед викликами... Послання XX загального з'їзду польських істориків до істориків Центрально-Східної Європи. *Український історичний журнал*. 2020. № 1. С. 19-30.

9. Okorokova V. Historiosophical fundamentals of simulyacrum in the route of the postmodernistic paradigm. *Перспективи. Соціально-політичний журнал*. 2020. № 4. С. 93–98.
10. Okorokova V. The theoretical aspect of Transhumanism within the framework of historiosophical discourse. *Актуальні проблеми філософії і соціології. Науковий журнал*. 2020. № 27. С. 38–42.
11. Okorokova V. The Concept of Rhizome as a Theoretical and Methodological Approach in the Study of Society Within the Postmodern Paradigm. *Наукове пізнання: методологія та технологія*. 2024. № 1 (53). С. 42-49.
12. Okorokova V. The problem of virtual modeling of historical processes in modern science. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. Збірник наукових праць. Серія: Історичні науки*. 2020. № 6 (337). Старобільськ: Вид-во ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». С. 4–13.
13. Okorokova V. Manifestation of the Utopism of millennialist teaching in the countries of Western Europe of the Middle ages. *Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис*. 2020. № 23. С. 72–76.
14. Okorokova V. Cybersocialization as an Indicator of the Transformation of Personal Identity in the Conditions of Digitalization of Society. *Перспективи. Соціально-політичний журнал*. 2024. № 2. С. 206-213.
15. Okorokova V. Synergetics as a theoretical and methodological approach to the study of the processes of virtualization of society. *Перспективи. Соціально-політичний журнал*. 2023. № 2. С. 82-88.

### **Інформаційні ресурси**

1. Сайт бібліотеки ПНПУ імені К. Д. Ушинського. офіційний сайт. URL: <http://library.pdpu.edu.ua>
2. Інститут історії України НАН України: офіційний сайт. URL: <http://www.history.org.ua>.

3. Інститут енциклопедичних досліджень НАН України: офіційний сайт.  
URL: <http://encyclopedia.kiev.ua>.
4. Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського: офіційний сайт. URL.: <http://www.nbuv.gov.ua>.
5. Львівська національна наукова бібліотека ім. В. Стефаника: офіційний сайт. URL: <http://www.lsl.lviv.ua>.

Науково-методичне видання

**Окорокова Віра Вікторівна**

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ**  
**до самостійної роботи здобувачів**  
**другого (магістерського) рівня вищої освіти**  
**спеціальності 014 Середня освіта (Історія)**  
**з навчальної дисципліни**  
**«Актуальні проблеми джерелознавства**  
**та історіографії зарубіжних країн»»**

Українською мовою

Технічний редактор і коректор – О.П. Іванов

Підписано до друку 25.04.2025 р.

Формат 60 x 90 1/16 Умовн. друк. арк. 1.8.

Наклад — 150 прим. Зам. № 189

Віддруковано в копіровальному центрі «Магістр»

м. Одеса, вул. Мечникова, 36, тел.: 32-19-82

Свідоцтво про реєстрацію № 2670316784 від 16.02.2000 р.